

УДК 338.2:339.13:061.1ЄС

Є.О. Коваленкокандидат наук з державного управління
Класичний приватний університет**ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ
СПОЖИВЧОГО РИНКУ В КРАЇНАХ ЄВРОПИ**

У статті досліджено особливості державного регулювання споживчого ринку в країнах Європи; визначено вплив органів державного управління, громадських організацій і професійних організацій підприємців європейських країн на розвиток споживчого ринку; розглянуто ринковий нагляд як важливий інструмент забезпечення виконання Директив Європейського Союзу.

Ключові слова: державне регулювання споживчого ринку, регулювання цін, цінова політика, кредитна політика, система ринкового нагляду, технічне регулювання.

I. Вступ

Україна встановила приєднання до Європейського Союзу як свою довгострокову мету. Європейська інтеграція впливає на всі сектори політики. При цьому вплив, якого зазнає споживчий сектор, особливо помітний, тому що він має наслідки для торгівлі та вільного переміщення товарів і послуг.

Формування в Україні ринкового соціально орієнтованого господарства являє собою складну і масштабну проблему. Істотну економію часу, сил і засобів у процесі пошуку її рішень може дати використання досвіду розвинутих країн Європи. Повною мірою це належить і до практики державного регулювання споживчого ринку.

Розбудова європейської держави сьогодні не можлива без свідомого громадянства та реалізації прав людини, частиною яких є права споживача та проведення відповідної споживчої політики. Країни Європейського Союзу ефективно впроваджують стандарти безпеки та якості товарів і послуг, що є показниками добробуту населення. Тому досвід державного регулювання споживчого ринку в європейських країнах є надзвичайно цінним для України.

Питанням функціонування споживчого ринку та його регулювання присвячено праці багатьох вітчизняних і зарубіжних учених. Зокрема, проблеми аналізу процесів регулювання споживчого ринку розглядають такі вчені, як О. Азарян, В. Геєць, В. Герасимович, В. Данилова, Ф. Євдокимов, В. Ільяшенко, В. Лагутін, Л. Лігоненко, А. Мазаракі та ін. Проте дослідженню європейського досвіду державного регулювання споживчого ринку приділено недостатньо уваги.

II. Постановка завдання

Мета статті – проаналізувати особливості державного регулювання споживчого ринку в країнах Європи; визначити вплив органів державного управління, громадських організацій і професійних організацій під-

приємців європейських країн на розвиток споживчого ринку; розглянути ринковий нагляд як важливий інструмент забезпечення виконання Директив Європейського Союзу.

III. Результати

Протягом десятиліть споживчі ринки країн Європи функціонують у рамках нормативно-законодавчих обмежень, державного і громадського контролю. Це забезпечує надзвичайно широкий вибір товарів і послуг, високий рівень їх якості, ефективний захист прав споживачів.

Однією з основних форм державного регулювання споживчого ринку є регулювання цін. Вивчення досвіду європейських держав засвідчує, що в країнах із розвинутою ринковою економікою органами державної влади вироблено чіткі принципи, методи і нормативи щодо встановлення цін. Крім прийняття стратегічних рішень, державні органи беруть на себе функцію встановлення цін на конкретні види товарів і послуг, які мають стратегічне значення для національної економіки.

Поряд із прямим встановленням і регулюванням цін, державні органи здійснюють і поточний контроль цінової ситуації на споживчих ринках. У цілому в розвинутих європейських країнах сфера контрольованого державою ціноутворення становить 10–30% загального обсягу продукції, що випускається. Причому мова йде не тільки про ціни на сировину, матеріали, енергоносії, а й товари першої необхідності, що реалізуються на споживчих ринках.

Розглянемо конкретний досвід ряду європейських країн із розвинутою ринковою економікою в питаннях регулювання цін.

Найбагатшим досвідом державного регулювання цін на споживчому ринку володіє Франція. Протягом майже 40 років (1947–1986 рр.) у країні існував жорсткий режим державного регулювання цін. В окремі роки держава блокувала зростання практично всіх цін. Із 70-х рр. ХХ ст. проводилася поступова лібералізація цін спочатку на про-

мислову продукцію, а потім і на товари народного споживання. Проте збільшення цін здійснювалося досить обережно; у першу чергу в найбільш конкурентоспроможних галузях, потім у галузях, де через специфіку виробництва відсутні різкі стрибки цін і, нарешті, у галузях, що мають стабільний ринок, завдяки системі соціального забезпечення. На сьогодні у Франції з-під державного контролю виведено більше ніж 80% цін.

В Іспанії держава також активно здійснює регулювання цін. Однак і тут йде постійне скорочення списку товарів і послуг, ціни на які підпадають під державне регулювання. На сьогодні питома вага безпосередньо встановлюваних державою цін у загальній структурі споживчих цін становить близько 10%.

В європейських країнах наявне скорочення державного ціноутворення. Це пояснюється тим, що фахівці цих країн дійшли беззаперечного переконання, що широкомасштабний контроль за цінами робить ринок менш гнучким, стримує зростання виробництва, пригнічує конкуренцію й обмежує міжгалузевий перелив капіталів. Масштабне державне втручання у ціноутворення вважається припустимим тільки в умовах гострих криз, інфляційних сплесків. Але обмежене державне регулювання цін наявне практично в усіх країнах із розвинутою ринковою економікою.

Наприклад, у країнах Північної Європи (Швеція, Фінляндія) держава зберігає монополію на виноградні вироби, торгівлю ліками, стимулює імпорт вітамінізованих продуктів – овочів, фруктів, цитрусових. Торговельні підприємства, що організують продаж за соціально низькими цінами, отримують від держави пільгові довгострокові кредити.

Не менш значущим напрямом у сфері державного регулювання споживчого ринку є селективна кредитна політика. Вона спрямована на пошук і стимулювання споживчого попиту населення, підтримку торговельних підприємств, що реалізують товари за соціально низькими цінами.

Таким чином, кредитну підтримку отримують як споживачі, так і продавці товарів народного споживання. Кредитна підтримка споживачів наявна у випадку придбання дорогих, але необхідних у побуті, товарів тривалого користування.

Комерційні банки в обмеженому обсязі займаються кредитуванням громадян, які мають низькі доходи. Тому держава встановлює знижені ставки кредитів населенню для придбання дорогих споживчих товарів. Наприклад, у Туреччині різниця у процентних ставках пільгових і звичайних кредитів становила 30% [1, с. 52].

Державне регулювання споживчого ринку в країнах Європи спрямоване на стиму-

лювання попиту. Коли кредитних пільг недостатньо, можуть застосовуватися навіть заходи прямого субсидування споживачів у ланцюгах збільшення попиту.

У процесі державного регулювання споживчого ринку в європейських країнах широко застосовуються податкові методи. Цим шляхом регулюються обсяги споживання населенням різних товарів (за допомогою встановлення диференційованих ставок податків із продажів, акцизів); обсяги надходження різних товарів на споживчий ринок шляхом імпорту (зміна ставок митних тарифів і мит).

Податкові механізми регулювання відрізняються значною гнучкістю і різноманітністю. Податки з продажів, акцизи, імпорتنі мита постійно коригуються залежно від поточної кон'юнктури на споживчому ринку. Як правило, у більшості європейських країн товари першої необхідності оподатковуються найменшою мірою, а предмети розкоші, алкогольні та тютюнові вироби несуть на собі основне податкове навантаження. Таким чином, значущість і необхідність конкретного товару для населення враховується повною мірою. Наприклад, у Німеччині податок на автомобілі стимулює використання малолітражок. У більшості країн велика диференціація ставок ПДВ: як правило, встановлено три і більше ставки податку залежно від виду товару [1, с. 53].

Поряд із державними органами в європейських країнах великий вплив на споживачів ринку здійснюють різні громадські організації. Причому їх вплив постійно зростає. У більшості країн Європи створені великі національні організації споживачів, наприклад, Британська асоціація споживачів, яка об'єднує сотні тисяч громадян. Громадські організації у сфері захисту прав споживачів існують також в Австрії, Фінляндії, Угорщині.

Для взаємодії з настільки представницькими громадськими організаціями уряди європейських країн створили спеціальні державні структури. Наприклад, у Франції – Національний інститут споживачів.

Під впливом громадських організацій у країнах Європи вдосконалюється законодавство про торгівлю і послуги, права й обов'язки підприємців, що розробляють жорсткі стандарти безпеки, екологічності, якості товарів і послуг. Союзи споживачів проводять незалежну експертизу товарів і послуг, провітницьку роботу серед населення, взаємодіють із законодавцями, фірмами-виробниками, проводять опитування громадської думки і споживчих переваг, видають довідкову та спеціалізовану літературу, надають громадянам необхідну юридичну допомогу. Базою для такої діяльності слугують експертні та дослідні інститути, лабораторії, навчальні центри, які створені й функціонують за рахунок коштів спілок споживачів.

Важливу роль у регулюванні споживчого ринку відіграють професійні організації підприємців. У переважній більшості розвинутих країн діють різні організації підприємців – союзи виробників, імпортерів, експортерів, оптових та роздрібних торговців, ремісників тощо. Вони активно захищають права підприємців, які до них належать, відстоюють їх корпоративні інтереси. Єдине, що забороняє законодавство розвинутих країн корпоративним об'єднанням підприємців – це обмежувати конкуренцію, укладати договори про розділ ринків, узгодження цін і тарифів.

Органи державної влади розвинутих країн Європи уважно стежать за дотриманням правил чесної конкуренції, всіляко перешкоджаючи монополізму. Так, у Франції, у рамках антимонопольного законодавства, недобросовісна конкуренція і монополістична діяльність визначаються як обмеження виробництва дефіцитної продукції, відмова від укладання договору за наявності виробничих потужностей, нав'язування його умов, а також примусового асортименту. Неправомірними є угоди про розподіл ринку, обмеження доступу на нього інших учасників господарського обігу, завищення цін із метою отримання необґрунтовано монополно високого прибутку або усунення конкурентів. На перший план тут виходить боротьба з нецінковою конкуренцією. Отримавши монополістичну владу, продавець може в певних межах підвищувати ціну продукту без ризику скорочення його продажу.

З інших питань підприємницькі об'єднання найтісніше контактують із державними структурами, законодавцями. У багатьох країнах підприємницькі об'єднання взяли на себе функції контролю за якістю товарів і послуг та дотримання технічних умов виробництва, професійної етики, правил добросовісної конкуренції; здійснюють видачу ліцензій на різні види діяльності.

Забезпечення виконання законодавства Європейського Союзу є обов'язком для держав – членів ЄС: ст. 10 Угоди про створення ЄС вимагає від держав – членів ЄС здійснювати всі необхідні заходи для забезпечення виконання своїх зобов'язань, що впливають з Угоди. Ринковий нагляд є важливим інструментом забезпечення виконання Директив нового підходу, зокрема, за допомогою заходів перевірки відповідності продукції чинним директивам, застосування заходів для приведення невідповідної продукції у відповідність до вимог, а також застосування санкцій у належних випадках [2, с. 12].

Система ринкового нагляду – невід'ємний складник інфраструктури технічного регулювання, що контролює безпечність продукції, існуючої на ринку Європейського Союзу. Існування уніфікованих національних систем ринкового нагляду держав – членів

ЄС суттєво спрощує обмін товарами в рамках єдиного ринку [5, с. 14].

Таким чином, законодавство у сфері технічного регулювання базується на європейських директивах нового та глобального підходів. Воно доповнюється так званою тріадою директив щодо відповідальності за дефектну продукцію, загальну безпеку продукції та модульний підхід до оцінювання відповідності й маркування знаком CE. Існує багато директив так званого старого підходу до окремих видів продукції. Чинні спеціальні закони або урядові рішення про стандартизацію та сертифікацію, метрологію, контроль на ринку, акредитацію. Окремими законами й актами регулюється безпека харчової продукції та захист прав споживачів [4, с. 63].

Під технічним регулюванням мається на увазі система правового регулювання відносин у сфері встановлення, застосування та виконання обов'язкових вимог до продукції або пов'язаних із цим процесів, систем і послуг, персоналу й органів, а також перевірка їх дотримання шляхом оцінювання відповідності та/або ринковий нагляд [3, с. 116].

Нормативна база кожної з країн ЄС включає всі європейські стандарти (нині їх близько 18 тис.), ухвалені європейськими організаціями зі стандартизації CEN і CENELEC. Кожна країна приймає їх як національні. Незначну кількість становлять суто національні стандарти (від 2 до 30% від загальної кількості), які відображають специфіку економіки окремої країни. Стандарти є добровільними для застосування, деяка їх частина слугує доказовою базою відповідності вимогам європейських директив. Ці стандарти розробляються CEN і CENELEC за спеціальним мандатом Єврокомісії.

У більшості країн ЄС функції стандартизації, сертифікації, метрології, ринкового нагляду, акредитації, захисту прав споживачів розмежовано.

Так, в Австрії загальну координацію робіт здійснює Міністерство економіки, у сфері стандартизації діє Інститут стандартів, оцінюванням відповідності займаються незалежні органи сертифікації недержавної форми власності, а у сфері метрології діє державне бюро з метрології, ринковий нагляд за безпекою продукції здійснюють інспекції, підвідомчі відповідним міністерствам [4, с. 59].

Національним органом стандартизації в Німеччині є Інститут стандартів, у сфері метрології діє Німецький фізико-технологічний інститут, існує досить велика кількість органів з акредитації, які об'єднуються в Німецьку акредитаційну раду (це суттєва відмінність системи акредитації в Німеччині від європейських принципів); питання контролю безпеки на ринку та захисту прав споживачів належить до компетенції Міністерства сільськогосподарства та праці [4, с. 60].

У Франції загальну координацію діяльності щодо технічного регулювання та споживчої політики здійснює Міністерство економіки, фінансів і промисловості, у сфері стандартизації діє Асоціація стандартизації, сертифікацію здійснюють незалежні органи сертифікації продукції, у сфері метрології діє Національна метрологічна лабораторія, питаннями контролю на ринку займається Генеральний директорат боротьби з контрабандною та контрафактною продукцією, а захистом прав споживачів – широка мережа громадських організацій і третейських судів.

У Чехії, Латвії, Польщі й Угорщині загальну координацію робіт здійснює Міністерство економіки, у сфері стандартизації основними є відповідно Інститут стандартів (Чехія), Асоціація стандартизації (Латвія), Польський центр стандартизації (як асоціація), Угорський інститут стандартів. У сфері захисту прав споживачів у Латвії діє Центр захисту прав споживачів, у Польщі при Антимонопольному комітеті створено відповідні регіональні інспекції, в Угорщині захист прав споживачів здійснюється через мережу громадських організацій.

Як свідчить досвід країн Європи, держава може і повинна регулювати пропорції попиту та пропозиції на національному та регіональних споживчих ринках шляхом контролю за цінами, рівнем доходів громадян, обсягами надходження товарів, дотриманням свободи конкуренції, якістю і безпеки товарів шляхом податкових і кредитних важелів, варіюючи обсяги державних закупівель товарів і послуг.

Громадські організації споживачів активно здійснюють вплив на споживчий ринок, ініціюючи досконалість законодавства, яке регулює його розвиток, контролюючи якість товарів і послуг, борючись за права споживачів, ведучи роз'яснювальну та просвітницьку роботу серед населення.

Варто зазначити, що Директива про загальну безпеку продукції 2001/95/ЄС передбачає існування системи попередження про небезпечні для споживачів продукти – системи RAPEX, – яка забезпечує прискорений обмін інформацією між державами – членами ЄС та Європейською комісією. Система прискореного обміну інформацією вступає в дію, коли виявляється, що певна продукція становить серйозний і безпосередній ризик для здоров'я та безпеки споживачів.

Результати європейської практики державного регулювання споживчого ринку переконують у практичній придатності цього досвіду до вітчизняних умов. Найважливішою умовою має бути не сліпе копіювання заходів країн Європи щодо державного регулювання споживчого ринку, а прийняття їх основних принципів, а саме: обов'язку держави дбати про населення, активності та самоорганізації

громадян, гнучкості та деідеологізованості всіх форм і видів регулювання.

IV. Висновки

Дослідження досвіду державного регулювання споживчого ринку в країнах Європи дало можливість визначити їх особливості. Виявлено, що однією з основних форм державного регулювання споживчого ринку європейських держав є регулювання цін. Як свідчить аналіз, у країнах Європи органами державної влади вироблено чіткі принципи, методи і нормативи щодо встановлення цін. Не менш значущим напрямом у сфері державного регулювання споживчого ринку є селективна кредитна політика. Крім того, у процесі державного регулювання споживчого ринку в європейських країнах широко застосовуються податкові методи.

Встановлено, що поряд із державними органами в європейських країнах великий вплив на споживачів ринків здійснюють різні громадські організації та професійні організації підприємців.

Доведено, що система ринкового нагляду є невід'ємним складником інфраструктури технічного регулювання, що контролює безпечність продукції, поданої на ринку Європейського Союзу. З'ясовано, що законодавство у сфері технічного регулювання базується на європейських директивах нового та глобального підходів.

Список використаної літератури

1. Данилова В.А. Зарубежный опыт регулирования отраслей потребительского рынка / В.А. Данилова // Сервис в России и за рубежом. – Москва: Российский государственный университет туризма и сервиса. – 2009. – С. 50–56.
2. Захист прав споживачів в Європейському Союзі та Україні: аналітичний звіт. – К., 2007. – 36 с.
3. Основи споживчих знань: навчальний посібник для вищих навчальних закладів / С.А. Вегера, А.С. Єрохіна, К.О. Максименко, Н.В. Притульська, Р.Ю. Ханик-Посполітак; за заг. ред. К.О. Максименко, О.В. Овчарук. – К.: К.І.С., 2008. – 192 с.
4. Політика адаптації національного законодавства у сфері технічного регулювання та споживчої політики до європейських вимог: Зелена книга / заг. кер. проекту Олександр Сафін. – К.: Центр сприяння інституційному розвитку державної служби при Головному управлінні державної служби України, 2006. – 98 с.
5. Ринковий нагляд в Україні: реформи на шляху до європейського ринку: документи з аналізу політики та планування інституційних змін / Міжнародний центр перспективних досліджень. – К., 2011. – 101 с.

Стаття надійшла до редакції 19.01.2013.

Коваленко Е.А. Особенности государственного регулирования потребительского рынка в странах Европы

В статье исследованы особенности государственного регулирования потребительского рынка в странах Европы; определено влияние органов государственного управления, общественных организаций и профессиональных организаций предпринимателей европейских стран на развитие потребительского рынка; рассмотрен рыночный надзор как важный инструмент обеспечения выполнения Директив Европейского Союза.

Ключевые слова: государственное регулирование потребительского рынка, регулирование цен, ценовая политика, кредитная политика, система рыночного надзора, техническое регулирование.

Kovalenko E. Features state regulation of consumer market in eastern Europe

In article the features of state regulation of the consumer market in Europe are researched; the influence of government, civic organizations and professional organizations entrepreneurs of European countries on the development of the consumer market is determined, market surveillance is considered as an important tool for ensuring the implementation of the European Union.

Key words: state regulation of the consumer market, price controls, price policy, credit policy, market surveillance system, the technical regulations.